

Justyna Giczela-Pastwa
Uniwersytet Gdański
justyna.giczela@ug.edu.pl

BADANIA GENOLOGICZNE W KONTEKŚCIE PRZEKŁADU SPECJALISTYCZNEGO

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2016.003>

Zarys treści: Artykuł przedstawia w zarysie szybko rozwijający się nurt badawczy w przekładoznawstwie, którym jest prowadzona z perspektywy genologii refleksja nad różnymi aspektami produktu i procesu w tłumaczeniu tekstów specjalistycznych. Dzięki wprowadzeniu do przekładoznawstwa pojęć i metod wypracowanych przez genologię lingwistyczną możliwe jest pogłębienie kontrastywno-porównawczej wiedzy z zakresu obecnych w danym dyskursie gatunków, która pozwala na świadome odtwarzanie logiki tekstu w przekładzie. Szczególnie owocne wydaje się połączenie przedstawianych w artykule metodologii analizy genologicznej i metod oferowanych przez językoznawstwo korpusowe.

Słowa kluczowe: gatunek w przekładzie, genologia językoznawcza, przekład specjalistyczny, przekład prawniczy

---

1. Pojęcie gatunku – wprowadzenie

Zagadnienie gatunku i związane z nim refleksje są obecne w humanistyce od wieków. Próby usystematyzowania gatunków literackich sięgają starożytności – podstawę genologii antycznej stanowi *Retoryka* Arystotelesa. W XVIII wieku angielscy badacze literatury po raz pierwszy użyli zapożyczonego z języka francuskiego określenia *genre*, wykorzystywanego również współcześnie (Corbett 2009). Przez kolejne dziesięciolecia badania nad gatunkami prowadzone były w nurcie literaturoznawczym, w odniesieniu do tekstów literackich. Wieloletnie zainteresowanie literaturoznawców zjawiskiem gatunku może być bezpośrednim powodem stosunkowo późnego zwrócenia nań uwagi językoznawców (Duszak 1998: 214). Badania literaturoznawcze nie są zagadnieniem poruszonym w niniejszym artykule, należy

jednak podkreślić, że ich wpływ na współczesną genologię lingwistyczną jest niezaprzeczalny (por. Furdal 1982/2008).

Połączenie obu nurtów w badaniach nad gatunkami przypisuje się zwyczajowo Michaiłowi Bachtinowi, który w opublikowanym w przekładzie polskim w 1986 roku eseju ze zbioru *Estetyka twórczości słownej* przedstawił swoją koncepcję gatunków mowy. Punktem wyjścia jest dla Bachtina założenie, że mimo indywidualnego charakteru poszczególnych wypowiedzi sformułowanych w danym języku, w każdym można zaobserwować swego rodzaju jedność językową, przejawiającą się wypracowanymi typami wypowiedzi, czyli gatunkami mowy. Autor podkreśla ich mnogość i zróżnicowanie, a wśród przykładów wymienia zarówno gatunki literackie, jak i nieliterackie (np. dokumenty, publicystyka, teksty naukowe). Obserwowana różnorodność gatunków jest zdaniem Bachtina powodem braku ogólną językowej charakterystyki wypowiedzi. Pierwszym krokiem ku brakującemu opisowi jest proponowany podział gatunków na prymarne (proste) i wtórne (złożone) (por. Bachtin 1986: 348–351).

Genologia lingwistyczna wiele zawdzięcza dokonaniom Bachtina, który zdecydowanie podkreślał kluczowe znaczenie wiedzy z zakresu zróżnicowania konwencji gatunkowych wykorzystywanych w poszczególnych sytuacjach komunikacyjnych i jako pierwszy zgłaszał potrzebę objęcia rozważaniami nad gatunkiem całego uniwersum mowy i zdystansowania się od tradycyjnego podziału gatunków na literackie i nieliterackie. Jego niekwestionowaną zasługą jest również rozpoznanie wielogatunkowej struktury wypowiedzi i przenikania się gatunków.

Związane z pojęciem gatunku są pojęcia stylu, rejestru, tekstu i dyskursu – związek z dwoma ostatnimi jest na tyle ścisły, że nie sposób w analizie gatunku do nich nie nawiązywać (por. Ostaszewska 2008: 12, Wojtak 2011, Biber, Conrad 2009). Nawet skrótowe przedstawienie każdego z nich wykracza poza ramy artykułu, ponadto – co podkreśla wielu badaczy (Ostaszewska 2008: 12) – są to pojęcia nieostre, zależne od przyjętej metodologii, od lat budzące kontrowersje przy okazji kolejnych prób ich zdefiniowania. O ile tekst jest jednym z kluczowych pojęć językoznawstwa polskiego, o tyle pojęcie dyskursu pojawiło się w nim stosunkowo niedawno, bo zaledwie dwie dekady temu, i było początkowo wykorzystywane w pracach socjologicznych i socjolingwistycznych (Duszak 1998: 15). Taki stan rzeczy jest konsekwencją odmiennego zakorzenienia wymienionych pojęć. Tekst, styl i rejestr wiążą się z lingwistyką tekstu, której kolebką jest Europa, analiza dyskursu wywodzi się zaś z badań amerykańskich (Duszak 1998: 16–17).

2. Wybrane współczesne definicje gatunku – zarys chronologiczny

Większość dyscyplin zajmujących się badaniami nad zróżnicowaniem gatunków mowy przedstawia gatunek jako pojęcie stosunkowo intuicyjne: zbiór autentycznych tekstów o tych samych cechach, które nie występują w innych tekstach (Cap, Okulska 2013: 1).

Zwraca się uwagę na brak jednego, powszechnie akceptowanego i wyróżniającego się modelu analiz genologicznych. Przypuszczalnie powodem takiego stanu rzeczy jest z jednej strony dynamizm i złożony charakter zjawisk tekstowych, a z drugiej – mnogość i różnorodność kryteriów językoznawczego opisu tekstu (por. Maciejewski 2009, Duszak 1998, De Beaugrande, Dressler 1990).

2.1. New Rhetoric

Najwcześniejszym ze współczesnych językoznawczych stanowisk badawczych wobec gatunku jest tradycja zapoczątkowana w połowie lat 80. za sprawą publikacji badaczy amerykańskich, określana mianem nowej retoryki (New Rhetoric). Założenia i osiągnięcia nurtu najlepiej przedstawiają trzy publikacje: *Shaping Written Knowledge: The Genre and Activity of the Experimental Article in Science* autorstwa Charlesa Bazermana (1988), opublikowana w 1994 roku *Learning and Teaching Genre* Avivy Freedman i Petera Medwaya oraz wydana w tym samym roku *Genre Knowledge in Disciplinary Communication: Cognition/Culture/Power* autorstwa Carol Berkenkotter i Thomasa N. Huckina. Nowa retoryka kładzie szczególny nacisk na historyczne i kulturowe uwarunkowanie gatunków. Samo pojęcie gatunku definiuje jako ukierunkowane na określony cel działanie społeczne, które stanowi okresowo stałą, choć równocześnie plastyczną odpowiedź na powtarzające się w danej społeczności sytuacje. Przedstawiana definicja wyraźnie nawiązuje do Bachtina, jednak akcent z językowej natury gatunku zostaje przesunięty na sferę społeczną – gatunek jest przede wszystkim postrzegany jako konstrukcja typowa dla danej społeczności, regulująca komunikację i interakcję wewnątrz grupy. Badania prowadzone w nurcie nowej retoryki koncentrują się wokół gatunków wykorzystywanych w codziennej komunikacji niespecjalistycznej. Nietety słabością tego podejścia jest brak wypracowanych narzędzi do analizy właściwości poszczególnych gatunków.

2.2. Językoznawstwo funkcjonalno-systemowe

Zagadnienie gatunku jest obecne w większości prac Michaela A.K. Hallidaya, jednak to przede wszystkim dokonania Jamesa R. Martina świadczą o istotnym wkładzie wniesionym przez językoznawstwo funkcjonalno-systemowe do współczesnej refleksji nad gatunkami mowy. Martin uporządkował zagadnienia przedstawiane w pracach Hallidaya i zapoczątkował tzw. australijską szkołę rejestru i gatunku. W opublikowanej w 2008 roku *Genre Relations: Mapping Culture*, której współautorem jest David Rose, Martin podkreśla, że proponowane podejście koncentruje się na związku tekstu z kontekstem, ponieważ właściwa interpretacja jest możliwa jedynie w powiązaniu z kontekstem sytuacyjnym i kontekstem kulturowym. W swojej teorii gatunku australijski teoretyk definiuje kontekst jako system semiotyczny realizowany na dwóch poziomach: rejestru i gatunku. Rejestr ma charakter statyczny i jest związany z kontekstem sytuacyjnym. Stanowi rezerwuar treści, ról/relacji interpersonalnych i środków wyrazu. Gatunek jest pojęciem bardziej dynamicznym, powiązany z kontekstem kulturowym, a także z wyborami dokonanymi na każdym z poziomów i z ich językową realizacją, mającą na celu osiągnięcie określonego celu. Jest sposobem działania za pomocą języka. Krytycy doceniają wypracowaną przez australijską szkołę rejestru i gatunku szczegółową metodologię językowej analizy gatunków i powiązań między gatunkami a rejestrami, wskazując równocześnie na pewną cyrkularność obecną w założeniach teorii.

2.3. English for Academic Purposes / English for Special Purposes – język angielski do celów akademickich/specjalistycznych

Kolejny sposób definiowania i opisu gatunku wywodzi się z gałęzi językoznawstwa skoncentrowanej na użyciu języka angielskiego do celów akademickich i specjalistycznych, a jego głównym przedstawicielem brytyjskim jest John Swales. W wydanym w 1990 roku tomie *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings* badacz przedstawia własną definicję gatunku jako klasy zdarzeń komunikacyjnych, które cechuje wspólny zbiór celów i ustalona struktura. Gatunek jest silnie związany z pojęciem wspólnoty dyskursywnej (*discourse community*). To właśnie wspólnota dyskursywna decyduje o celach danego zdarzenia komunikacyjnego. Według Swalesa gatunki różnią się między sobą przejrzystością celów, a w obrębie jednego gatunku możliwe są oboczności w strukturze, stylu i treści (por. 1990: 21–29). Pro-

ponowany sposób opisu gatunku przebiega na trzech poziomach – punktem wyjścia jest cel komunikacyjny, realizowany przez strukturę działań, która jest z kolei konsekwencją zastosowania określonych strategii retorycznych.

Z nurtu badań EAP/ESP wywodzi się również Douglas Biber. Pojęciem gatunku badacz zajął się w jednej ze swych najwcześniejszych prac (*Variation Across Speech and Writing* 1988), w której wprowadził wyraźne rozróżnienie pomiędzy gatunkiem a typem tekstu. Gatunek jest pojęciem związanym z klasyfikacją użytkowników języka, która niekoniecznie odzwierciedla różnice językowe pomiędzy tekstami, z kolei typ tekstu nawiązuje do klasyfikacji bazującej na wnikliwej analizie własności językowych. Swoją metodologię badawczą rozwinął dzięki wykorzystaniu możliwości oferowanych przez językoznawstwo korpusowe i przedstawił szczegółowo w pracy opublikowanej niemal dekadę później (por. Biber i in. 2007). Podobnie jak językoznawcy wywodzący się ze szkoły funkcjonalno-systemowej Biber postrzega gatunek jako kombinację wyborów dokonanych na poziomie rejestru.

2.4. Teoria integracyjna Vijaya K. Bhatii

W swoim modelu analitycznym, opisanym najpełniej w wydanym w 1993 roku tomie *Analysing Genre. Language Use in Professional Settings* oraz doprecyzowanym w *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View* (2004), Bhatia łączy perspektywę tekstualną, etnograficzną, socjo-kognitywną i społeczno-krytyczną. Proponowany model jest uporządkowany, a równocześnie elastyczny i uwzględniający istotne wymiary gatunku. Wprowadzone zostaje pojęcie nadgatunku (*super genre*), przedstawianego jako kolonia gatunków, oraz pojęcie podgatunku (*sub-genre*) (Bhatia 2004: 57). Wśród krytyków podnoszony jest eklektyzm modelu – zwraca się uwagę, że wybrane elementy wcześniejszych, uznanych teorii gatunku zostały w nim połączone bez należytego uwzględnienia dzielących ich różnic (Gruber 2013: 37).

3. Klasyfikacja wybranych współczesnych teorii gatunku w ujęciu problemowym

W odmienny sposób porządkują podejścia teoretyczne redaktorzy jednego z najnowszych tomów poświęconych badaniom nad gatunkami (Cap, Okulska 2013). We wstępie do redagowanego tomu wyodrębniają podejścia analizujące gatunki jako: a) byty abstrakcyjne, będące skonwencjonalizowanymi

i przewidywalnymi działaniami komunikacyjnymi, zorientowanymi na określony cel, wyznaczany przez stale zmieniające się konteksty społeczno-kulturowe; b) aktywizatory kontekstów sytuacyjnych, za sprawą których podmiot biorący udział w akcie komunikacji uświadamia sobie aktualnie wykorzystywaną konwencję gatunkową; c) plastyczne makrostruktury, które zawierają zarówno elementy obligatoryjne, jak i opcjonalne, układające się w określony wzór; d) elementy składowe pól określonych typów komunikacji (2013: 3–5). Autorzy zauważają, że wobec ciągłych zmian, jakim ulega współczesna komunikacja, dotychczasowe metodologie badań wydają się niewystarczające i wymagają pilnej aktualizacji (2013: 2, por. również Maciejewski 2009: 79). Wskazują, że badacz gatunku może wybrać jeden z dwóch podstawowych sposobów postępowania. Pierwszym z nich jest próba wyodrębnienia elementów wspólnych dla zbioru zgromadzonych danych, służących osiągnięciu wyznaczonego celu i realizowanych w podobny sposób (badania indukcyjne). Drugi sposób polega na przeanalizowaniu intuicyjnie określonych funkcji komunikacyjnych badanego gatunku na podstawie zgromadzonych danych i z oczywistych względów wymaga większego doświadczenia badawczego i ukierunkowanej wiedzy (Cap, Okulska 2013: 11–12).

4. Badania genologiczne w Polsce

W rekoniesansie opublikowanym w 2008 roku metodologiczne osiągnięcia polskich genologów zostały opisane jako oryginalne i mogące stanowić matrycę postępowania badawczego (por. Loewe 2008). Jako najwcześniejszy wyraz zainteresowania badaczy polskich gatunkami analizowanymi w ujęciu językoznawczym autorka rekoniesansu wymienia prace Stefanii Skwarczyńskiej (1932, 1937, 1965, 1987). Prace Skwarczyńskiej dotyczyły co prawda tekstów literackich, jednak stały się podstawą późniejszych prac polskich lingwistów. Za najważniejszy wkład Skwarczyńskiej uważa się wyraźnie postulowane później przez Bachtina zrównanie w uniwersum mowy tekstów artystycznych i nieliterackich, a także wyróżnienie elementarnych cech komunikatu – w używanym przez badaczkę metajęzyku pojawiły się pojęcia i definicje nadawcy, odbiorcy, stosunku łączącego nadawcę z odbiorcą, sytuacji nadawczej, sytuacji odbiorczej, sytuacji nadawczo-odbiorczej, przedmiotu komunikatu i jego ujęcia, tworzywa komunikatu, przedstawienia i wyrazu oraz kodu (por. Skwarczyńska 2004 (1965): 64–65). Metodologię Skwarczyńskiej rozwinął i potwierdził Stanisław Gajda w wydanym w 1982 roku *Podstawach badań stylistycznych nad językiem nauko-*

wym, uznanych za jedno z prekursorskich nowoczesnych opracowań genologicznych.

Obok refleksji naukowej Skwarczyńskiej inspiracją dla genologów polskich były również prace niemieckiej badaczki Barbary Sandig (Loewe 2008: 2) i niewątpliwie teksty Bachtina (Loewe 2008: 5). Trzeba jednak podkreślić, że genologia lingwistyczna w Polsce może odwoływać się do własnej metodologii. Na szczególną uwagę zasługują w tym względzie prace Marii Wojtak, przedstawiającej samodzielnie wypracowaną metodę badawczą (2004), a także Bożeny Witosz (1997, 2005), która odmiennie od Wojtak definiuje pojęcie pola genologicznego i postuluje konieczność szeroko zakrojonych badań empirycznych (Loewe 2008: 7–8). Wymieniając podejścia wpisujące się w nurt genologii lingwistycznej w Polsce, nie sposób pominąć całkowicie oryginalnych dokonań Danuty Ostaszewskiej, uwzględniającej w badaniach aspekt diachroniczny.

5. Gatunek a przekład

Za punkt wyjścia dla uwag na temat przydatności badań nad gatunkami dla przekładu specjalistycznego zostaje przyjęta motywacja badawcza językoznawców wywodzących się z nurtu English for Academic Purposes / English for Special Purposes. Jak zauważają, będąc rodzimymi użytkownikami danego języka, poznajemy reguły rządzące niektórymi gatunkami bez świadomego ich zgłębiania i studiowania, innych należy się nauczyć. W praktyce na każdym etapie edukacji trzeba wykazywać się znajomością kolejnych typów tekstów. Badacze podkreślają, że poznanie reguł związanych z poszczególnymi typami tekstów jest dużym wyzwaniem dla nierodzimych użytkowników danego języka (Biber, Conrad 2009: 2–3). Ponadto, jak zauważa Duszak, w niektórych wypadkach sam fakt przynależności do danej wspólnoty językowej okazuje się niewystarczający, ponieważ specyfika gatunku wymaga również „przynależności do określonej wspólnoty dyskursu” (1998: 19–20). Dobrym przykładem są gatunki należące do dyskursu prawniczego, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu.

Wykonywany zawód wymaga od tłumaczy znajomości konwencji gatunkowych charakterystycznych zarówno dla kultury źródłowej, jak i docelowej, a codzienna praktyka wymaga ciągłej mediacji między nimi (por. Hervey, Higgins 2002: 172; Trosborg 1997: 17–18; García, Borja Albi 2008: 1; Bhatia 1997: 206). Powierzchnowa, receptywna znajomość obowiązujących konwencji nie jest wystarczająca. Konieczna jest produktywna znajomość norm

i umiejętność odtworzenia tekstu w taki sposób, by przekład w rażący sposób nie naruszał norm obowiązujących w języku i kulturze docelowej. Potrzebna jest zatem wiedza o charakterze kontrastywno-porównawczym. Zdobycie wiedzy na temat gatunków występujących w kulturze źródłowej i docelowej pogłębia świadomość tłumacza i pozwala dostrzec coraz częstszy hybrydyzację gatunków (por. Cap, Okulska 2013, Wojtak 2011), utratę wyrazistości kategoryjnej (Witosz 2005: 10) i reinterpretację relacji nadawczo-odbiorczych (por. Malinowska 2009, za Wojtak 2011: 76), szczególnie w odniesieniu do dyskursu urzędowego. Jak zauważa Trosborg (1997), znajomość cech gatunków nie przesądza jedynie o umiejętności przygotowania przekładu, który będzie adekwatny pod względem stylistycznym. Coraz częściej posiadana wiedza znajduje wyraz przede wszystkim w komunikacyjnej efektywności przekładów, a ta – w świetle silnego nurtu w teorii przekładu, definiującego tłumaczenie jako komunikację międzykulturową – nabiera nadrzędnego znaczenia w procesie przekładu. Autorka podkreśla, że znajomość typologii gatunków i ich cech umożliwia odczytanie logiki tekstu i jej odtworzenie w sposób typowy dla kultury docelowej (Trosborg 1997: 18). Analogicznie, brak znajomości gatunków i ich funkcji komunikacyjnych może skutkować poważnymi niedoskonałościami przekładu (Borja Albi i in. 2009: 68). Za wczesnym uwzględnieniem w kształceniu tłumaczy aspektów związanych z przynależnością gatunkową opowiada się również Bhatia (1997: 212), wskazując, że w ten sposób adepci uczą się łączyć poziom użycia języka z zadaniami komunikacyjnymi.

5.1. Gatunek a przekład prawniczy – metodologia badań

W ramach wewnątrz kulturowej komunikacji każda z tradycji prawnych wypracowuje własny system gatunków (Ángeles Orts 2012: 318; Rasmussen, Engberg 1999: 113; zakorzenie systemu genologicznego w kulturze podkreśla również Witosz 2005: 11). Spośród metodologii oferowanych przez współczesne językoznawstwo to właśnie narzędzia wypracowane przez nurt badań nad gatunkami pozwalają na wyjaśnienie różnic między wyborami językowymi charakterystycznymi dla danego gatunku a ich znaczeniem dyskursywnym (Bhatia 1993/2003: 15, 1997: 203), a także na kluczowe dla właściwego funkcjonowania tekstu w przekładzie utrzymanie tożsamości gatunkowej (*generic identity*) (Bhatia 1997: 206) i zastosowanie skutecznych rozwiązań translatorskich, odtwarzających logikę tekstu źródłowego w kulturze docelowej. Rasmussen i Engberg (1999: 127) podkreślają również, że

badania nad gatunkami umożliwiają prowadzenie międzyjęzykowych analiz kontrastywnych, istotnych zwłaszcza dla tłumaczy tekstów prawnych i prawniczych. Wiedza na temat możliwości wykorzystania takich samych rozwiązań językowych w języku docelowym, jakie zostały użyte w języku źródłowym, do wykonania określonych działań, ma bowiem dla tłumaczy specjalistycznych kluczowe znaczenie. Obok wspomnianych zastosowań analizy gatunkowe mogą służyć wielu praktycznym zastosowaniom, takim jak opracowanie reformy języka prawa, kształcenie tłumaczy tekstów prawnych i prawniczych i umożliwienie wymiany posiadanej wiedzy między grupami specjalistów z zakresu prawa i z zakresu języka (Rasmussen, Engberg 1999: 131–132). Na wagę wiedzy na temat konwencji gatunkowych, jak również na częste problemy związane z niewystarczającymi kompetencjami w tym zakresie, wskazują oprócz badaczy praktykujący tłumacze (por. Borja Albi i in. 2009: 59).

Pierwszy model analizy gatunku w odniesieniu do dyskursu prawniczego zaproponował w 1993 roku Bhatia, który w dużej mierze wykorzystał metodologię Swalesa. W przedstawionym modelu gatunek jest opisywany na trzech poziomach: celu komunikacyjnego, struktury działań (*move-structure*) i wykorzystanych strategii retorycznych (Swales 1990). Bhatia wprowadza rozróżnienie pomiędzy linearną strukturą działań (np. następujące po sobie kolejno części orzeczenia sądu) a interaktywną strukturą działań (np. powiązanie hipotezy, dyspozycji i sankcji prawnych w jednozdaniowym przepisie prawa) (Rasmussen, Engberg 1999: 114). Struktura działań jest ściśle związana z celem komunikacyjnym – zmiany zachodzące na jednym z poziomów automatycznie pociągają za sobą modyfikację drugiego. Działania są wykonywane przez strategie retoryczne, a związek między nimi nie jest już tak definitywny, co oznacza, że te same strategie mogą być wykorzystywane w wypadku różnych gatunków. Model Bhatii w odniesieniu do dyrektywy UE wzorcowo stosują w swoim artykule Rasmussen i Engberg (1999). W analizie struktury działań, wobec braku rozróżnienia u Bhatii, wprowadzają podział na działania na makropoziomie (*moves*) i kroki podejmowane na mikropoziomie tekstu (*steps*). Drobiazgowa analiza wybranej strategii retorycznej (strony biernej), wykorzystanej do jednego z działań (wprowadzenie nowych reguł przez dyrektywę UE), pozwala na sformułowanie ciekawych wniosków na temat związku wyborów językowych i funkcjonalności tekstu (Rasmussen, Engberg 1999: 125–126).

Odmienne zorganizowany, choć również trójdzielny, jest model analityczny proponowany przez badaczy działających w ramach GENTT Research Group (Borja Albi i in. 2009). Analizy gatunku dokonuje się w trzech

wymiarach: formalnym, komunikatywnym i kognitywnym. Z praktycznych względów, związanych z linearnością opisu, wymiary są rozpatrywane rozdzielnie, lecz badacze podkreślają, że w rzeczywistości związek między nimi jest nierozzerwalny, a każdy z wymiarów determinuje pozostałe (2009: 64–66). Istotne dla przedstawianego modelu są również pojęcia transgatunku (*transgenre*) i zaczerpniętego od Bazermana (1994) systemu gatunków. W opisie wymiaru formalnego należy uwzględnić cechy organizacji językowej tekstu na poziomie mikro i makro, badając między innymi spójność gramatyczną i leksykalną tekstu oraz wykorzystaną terminologię. Analiza wymiaru komunikatywnego koncentruje się na opisie rejestru (w rozumieniu Hallidaya) i uczestników aktu komunikacyjnego, w tym na odbiorze tekstu/tłumaczenia i sposobach organizacji poszczególnych dyscyplin wiedzy przez wykorzystywane w nich gatunki tekstów. Uwzględnia również zachodzące wraz z upływem czasu zmiany w obrębie poszczególnych gatunków i powiązań między nimi. Wymiar kognitywny, często analizowany jedynie pobieżnie, obejmuje przede wszystkim sposób, w jaki gatunki wiążą ze sobą pojęcia i ustanawiają ich hierarchie. Przydatne na tym poziomie opisu mogą być mapy pojęć (*concept maps*), które ułatwiają kognitywną analizę tekstu, jak również pojęcie schematu poznawczego.

Niewątpliwie jedną z istotnych przyczyn wzrostu zainteresowania wykorzystaniem badań genologicznych w przekładoznawstwie jest rosnąca popularność badań korpusowych oraz coraz większa dostępność i wiarygodność wykorzystywanego do badań oprogramowania. Za sprawą uwzględnienia w analizie dużego zbioru przykładowych tekstów wnioski dotyczące podobieństw i różnic międzygatunkowych i międzykulturowych mogą być sformułowane w sposób bardziej obiektywny i rzetelny. Należy jednak podkreślić, że w związku z koniecznością uwzględnienia w korpusach tekstów w całości, a nie wyłącznie wybranych ich fragmentów, nierzadko przekładoznawcze projekty badawcze koncentrujące się na gatunku wiążą się z potrzebą zbudowania własnych korpusów specjalistycznych, ponieważ przydatność i możliwość wykorzystania już istniejących bywa ograniczona. Metody korpusowe wykorzystuje się między innymi w projekcie GENTT, przedstawionym bardziej szczegółowo w kolejnej części artykułu. Z możliwości oferowanych analizie gatunku przez językoznawstwo korpusowe czerpie również projekt InLeTra (Inverse Legal Translation Project), realizowany przez autorkę artykułu od 2013 roku. Materiałem badawczym są angielskie tłumaczenia polskich przepisów prawa, a kluczowym obok pojęcia gatunku jest dla InLeTra zjawisko przekładu przygotowywanego przez nierodzimych użytkowników języka docelowego (ang. *inverse translation*).

5.2. Praktyczne zastosowanie badań nad gatunkiem w przekładzie specjalistycznym: GENTT

GENTT (Textual Genres for Translation) Research Group została utworzona w 2000 roku i działa przy Universitat Jaume I w Hiszpanii. Nadrzędnym zadaniem grupy badawczej jest stworzenie wielojęzycznego korpusu porównawczego pełnych tekstów specjalistycznych dla tłumaczy. Korpus ma przypominać encyklopedię elektroniczną, pełniącą funkcję narzędzia pomocniczego w analizach językowych, pojęciowych, terminologicznych i tekstowych, którą można będzie wykorzystać nie tylko w praktyce, ale również w dydaktyce przekładu specjalistycznego (Borja Albi 2007: 28). Wśród szczegółowych celów grupy wymieniono: a) wypracowanie precyzyjnej definicji gatunku i przedstawienie krytycznej oceny dotychczasowych teorii gatunku; b) opracowanie wyczerpujących typologii wzorców gatunkowych (*genre prototypes*) z zakresu trzech badanych dziedzin (tj. medycyny – podkorpus TradMed, prawa – podkorpus GiTrad i techniki/technologii – podkorpus TecTrad); c) opracowanie wieloaspektowej metodologii badań nad gatunkami. Z informacji przedstawionych na stronie projektu (www.gentt.uji.es) wynika, że sposób, w jaki badacze definiują pojęcie gatunku tekstu, czerpie przede wszystkim z definicji wypracowanych przez językoznawstwo systemowo-funkcjonalne (w szczególności australijską szkołę rejestru i gatunku), teorię gatunku stosowaną w przekładoznawstwie (odwołania między innymi do Neuberta i Shreve'a 1992, Baker 1992, Hatima i Masona 1990) i socjologię pracy / zawodoznawstwo. Przyjmowana definicja przedstawia gatunek jako „skonwencjonalizowaną formę tekstu pełniącą w kulturze źródłowej określoną funkcję. Taka forma odzwierciedla cel nadawcy i umożliwia odbiorcy przewidzenie zamiaru nadawcy”¹. Grupa wykorzystuje możliwości oferowane przez językoznawstwo korpusowe w celu analizy formalnych cech badanych gatunków, a równocześnie prowadzi analizy o charakterze socjologicznym i społeczno-zawodowym, aby objąć badaniem również funkcje komunikacyjne pełnione przez poszczególne gatunki tekstów, oraz zróżnicowane analizy kognitywne. Co ważne (i zgodne z postulatami – por. Bhatia 1997: 203), w prowadzonych badaniach uczestniczą eksperci w poszczególnych dziedzinach (prawo, medycyna, technika i technologia). W wymiarze praktycznym wiedza z zakresu genologii została również wykorzystana do zbudowania narzędzia umożli-

---

¹ “[...] *conventionalised text form that has a specific function in the culture to which it belongs, and which reflects a purpose that is intended by the sender and can be foreseen by the receiver*”; cyt. ze strony <http://www.gentt.uji.es/> (dostęp: 3 listopada 2013) – przekład własny.

wiąjącego zarządzanie korpusami wykorzystywanymi w tłumaczeniu – prace nad programem nadal trwają. Stosowaną metodologię badacze określają mianem empiryczno-deskryptywnej, łączącej podejście ilościowe (wykorzystanie metod korpusowych) i jakościowe (kwestionariusze i wywiady).

6. Podsumowanie

Istotą dotychczasowych badań językoznawczych prowadzonych w odniesieniu do przekładu specjalistycznego są najczęściej zagadnienia i cele związane z wykorzystywaną w danej dziedzinie terminologią i frazeologią. Nie ma w tym nic osobliwego, zważywszy na fakt, że posługiwanie się stosowną terminologią jest najwyraźniej zarysowaną cechą odróżniającą komunikację specjalistyczną od niespecialistycznej. Wiedza z zakresu pojęć i terminów oraz znajomość siatek pojęciowych jest dla tłumaczy specjalistycznych bezdyskusyjnym priorytetem. Aby jednak końcowy efekt przekładu był w pełni funkcjonalny, kompetencje terminologiczne należy połączyć ze świadomością konwencji gatunkowych i ich zróżnicowaniem w kulturze źródłowej i docelowej. Tylko w ten sposób komunikat nadany pośrednio przez tłumacza zostanie właściwie zinterpretowany przez odbiorcę, a cel komunikacyjny – osiągnięty.

Literatura

- Ángeles Orts, M., 2012, „A genre-based approach to the translation of private normative texts in legal English and legal Spanish”, [w:] *International Journal for the Semiotics of Law* 25:3, s. 317–338.
- Bachtin, M., 1986, „Problem gatunków mowy”, [w:] idem, *Estetyka twórczości słownej*, Warszawa, s. 348–402.
- Baker, M., 1992, *In Other Words*, London.
- Bazerman, C., 1994, „System of genres and the enactment of social intentions”, [w:] *Genre and the New Rhetoric*, A. Freedman, P. Medway (red.), London, s. 79–101.
- Bhatia, V.K., 1993/2003, *Analysing Genre. Language Use in Professional Settings*, Harlow.
- Bhatia, V.K., 1997, „Translating legal genres”, [w:] *Text Typology and Translation*, A. Trosborg (red.), Amsterdam, s. 203–214.
- Bhatia, V.K., 2004, *Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View*, London.

- Biber, D., 1988, *Variation Across Speech and Writing*, Cambridge.
- Biber, D., Conrad, S., 2009, *Register, Genre, and Style*, Cambridge.
- Biber, D. i in., 2007, *Discourse on the Move: Using Corpus Analysis to Describe Discourse Structure*, Amsterdam.
- Borja Albi, A., 2007, „Corpora for translators in Spain. The CDJ-GITRAD Corpus and the GENTT Project”, [w:] *Incorporating Corpora – The Linguist and the Translator*, G. Anderman, M. Rogers (red.), Clevedon, s. 243–265.
- Borja Albi, A. i in., 2009, „Research methodology in specialized genres for translation purposes”, [w:] *The Interpreter and Translator Trainer* 3(1), s. 57–77.
- Cap, P., Okulska, U., 2013, „Analyzing genres in political communication: An introduction”, [w:] *Analyzing Genres in Political Communication*, P. Cap, U. Okulska (red.), Amsterdam, s. 1–26.
- Corbett, J., 2009, „Genre and genre analysis”, [w:] *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, J.L. Mey (red.), Oxford, s. 286–292.
- De Beaugrande R.-A., Dressler W.U., 1990, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, tł. A. Szwedek, Warszawa.
- Duszak, A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Furdal, A., 1982/2008, „Genologia lingwistyczna”, [w:] *Polska genologia lingwistyczna*, D. Ostaszewska, R. Cudak (red.), Warszawa, s. 112–121.
- Gajda, S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa.
- García Izquierdo, I., Borja Albi A., 2008, „A multidisciplinary approach to specialized writing and translation using a genre based multilingual corpus of specialized texts”, [w:] *LSP & Professional Communication* 8: 1, s. 1–18.
- GENTT. *Textual Genres for Translation*, <http://www.gentt.uji.es/> (dostęp: 3 listopada 2013).
- Gruber, H., 2013, „Genres in political discourse. The case of the ‘inaugural speech’ of Austrian chancellors”, [w:] *Analyzing Genres in Political Communication*, P. Cap, U. Okulska (red.), Amsterdam, s. 29–71.
- Hatim, B., Mason, I., 1990, *Discourse and the Translator*, London.
- Hervey, S., Higgins, I., 2002, *Thinking French Translation*, wyd. 2, London.
- Loewe, I., 2008, „Polska genologia lingwistyczna. Rekonesans”, [w:] *Tekst i dyskurs – text und diskurs*, nr 1, s. 23–36.
- Maciejewski, M., 2009, *Gatunki hipertekstu w perspektywie tekstologicznej. Analiza na przykładzie internetowych prezentacji przedsiębiorstw*, Poznań.

- Malinowska, E., 2009, „Polszczyzna urzędowa i jej warianty”, [w:] *Stylistyka XVIII*, s. 55–64.
- Neubert, A., Shreve, G., 1992, *Translation as Text*, Kent.
- Ostaszewska, D., 2008, „Genologia lingwistyczna jako subdyscyplina współczesnego językoznawstwa”, [w:] *Polska genologia lingwistyczna*, D. Ostaszewska, R. Cudak (red.), Warszawa, s. 11–39.
- Rasmussen, K., Engberg, J., 1999, „Genre analysis of legal discourse”, [w:] *Hermes 22*, s. 113–132.
- Skwarczyńska, S., 1932, „Próba teorii rozmowy”, [w:] *Pamiętnik Literacki*, t. 29, nr 1/4, s. 1–51.
- Skwarczyńska, S., 1937, *Teoria listu*, Lwów.
- Skwarczyńska, S., 1987, „Nie dostrzeżony problem podstawowy genologii”, [w:] *Problemy teorii literatury*, seria 2: *Prace z lat 1965–1974*, wyboru prac dokonał H. Markiewicz, Wrocław, s. 97–114.
- Skwarczyńska, S., 2004 (1965), „Cechy konstytutywne gatunku”, [w:] *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań*, t. 3: *Akty i gatunki mowy*, J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), Lublin, s. 64–80.
- Swales, J., 1990, *Genre Analysis*, Cambridge.
- Trosborg, A., 1997, „Text typology: register, genre and text type”, [w:] *Text Typology and Translation*, A. Trosborg (red.), Amsterdam, s. 3–23.
- Wierzbicka, A., 1983, „Genry mowy”, [w:] *Tekst i zdanie*, T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), Wrocław, s. 125–137.
- Witosz, B., 1997, *Opis w prozie narracyjnej na tle innych odmian deskrypcji: zagadnienia struktury tekstu*, Katowice.
- Witosz, B., 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice.
- Wojtak, M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- Wojtak, M., 2011, „O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu”, [w:] *Tekst i dyskurs – text und diskurs*, nr 4, s. 69–78.

Genre analysis and specialised translation

Summary

The article focuses on a relatively new research direction in the translation studies discipline, namely genre analysis of specialised texts for translation-related purposes. The first part of the paper has been devoted to a general description of the origins of the concept of genre and concise reflection on its complex and fuzzy nature. Selected genre theories which form the basis for translation-related genre analysis have been outlined. The article is not limited to English-language-centred approaches: it also

briefly summarized the inspirations behind the contribution of Polish linguists researching into genre. In the subsequent section, attention has been directed to the importance of genre awareness in the case of practicing specialised translators, which is a prerequisite for successful functional translation. Currently genre-focused research into specialised translation-related issues is usually conducted in accordance with two methodologies, proposed by Bhatia (1993) and GENTT Research Group (Borja Albi et al. 2009). Both of them have been succinctly presented. In the case of the Spanish model, the methodological description has been complemented with a short account of its practical application for the sake of building a multilingual encyclopaedia of specialised texts for translators (GENTT Project). Last but not least, INLETRA Project has been mentioned, which combines an interest in translation-related genre analysis with its main focus on inverse translation.

Keywords: genre in translation studies, linguistic genre analysis, specialised translation, legal translation

